

Pulszkynál található T. K. monogram, az emlékkönyv és a hazafiságra utaló kitétel kétségtelenné teszik, hogy Kölcseynek az *Emléklapra* címmel ismert verséről van szó.

A vers két általunk ismert másolata közül tehát Pulszkyé az informatívabb. Kérdés, hogy pontosabb is-e. A keletkezési (vagy lejegyzési) időpontot illetően az OSZK-féle változaton 1833, Pulszkyén 1834 található, a június 14. mindegyiknél azonos. Kölcsey mindkét évben a megjelölt napon Pozsonyban tartózkodott. 1833 júniusában — tudjuk az Országgyűlési naplóból — az úrbéri törvény cikkelyeit szerkesztették, mely Kölcsey számára intenzív és egész napos elfoglaltságot jelentett; június 13., 14. és 15.-én (l. *Országgyűlési Tudósítások* I. köt. Bp. 1948. 465–478.) éppen a Kölcsey számára oly rendkívül fontos VIII. (a jobbágy személyi és vagyoni biztonságáról szóló) cikkely tárgyalása került szőnyegre, ráadásul — mint Kende Zsigmondhoz 1833. jún. 27-én kelt leveléből tudjuk — a második szatmári követ, Eötvös Mihály hazautazása miatt Kölcseynek előlülést is vállalnia kellett, ugyanakkor a fordítást készítő deputációnak is tagja volt. „Valóságos mártírság!” — írja. Valóban az lehetett, kivált a különben is gyenge szervezetű költő számára. Ilyen körülmények között nehezen elképzelhető, hogy ráérvő ideje lett volna a becüsletes Terray Károllyal beszélgetni. Egyébként sincs adatunk arra, hogy 1833-ban találkoztak. 1834-ben viszont, nem sokkal június 14. után, június 22-én írt Kölcsey levelet Bártfay Lászlónak, melyben a Regényi Gyula álnéven írogató Terrayt ajánlja barátja figyelmébe, kéri, hogy a Pesten keresztülatzó ifjú embert fogadja és támogassa. Bártfay eleget is tesz e kérésnek, s erről a július 18-án kelt levelében számol be. Kölcsey tehát 1834 júliusában bizonyíthatóan találkozott Terrayval, s több mint valószínű, hogy nemcsak június 22-én, amikor Terray az őt Bártfayhoz ajánló levelet átvette, hanem korábban is, például június 14-én, amikor — Pulszky feljegyzése szerint — az emlékkönyvi vers lejegyzésre került. Így tehát az *Emléklapra*, pontosabban a *T[erray] K[ároly] emlékkönyvébe* c. vers valószínű keletkezési időpontja: 1834. június 14. Ez az egy év fontos különbség, hiszen nem mindegy, hogy az úrbéri törvény megalkotása, tehát az európaizálódás, a demokrácia felé való elmozdulás, fordulat eufóriájában született-e a vers, avagy éppen a kudarcok, félsikerek idején.

Ami a versmásolatok közti harmadik, a szövegbeli eltérést illeti, számunkra a második sorban található inverzióval kétségtelenül hatásosabb a vers, s a retorikailag kiválóan képzett Kölcseytől sem volt idegen ennek alkalmazása. Ritmikailag mindkét változat egyenértékű. Hogy melyiket tekintjük autentikusnak, újabb bizonyító adatok előkerüléséig, nem tudjuk eldönteni. Mindenesetre az eddig kifejtettek alapján a Pulszky-féle változatot tekintjük hitelesebbnek, következésképp a vers szövege tekintetében is az ő változatát részesítenénk előnyben. Reméljük, hogy az elkövetkező Kölcsey-kiadások már az imént leírtak figyelembevételével fognak megjelenni.

Schweitzer Pál

VITÁZÓ MEGJEGYZÉSEK ADY ENDRE ÖSSZES VERSEI KRITIKAI KIADÁSÁNAK MÁSODIK KÖTETÉHEZ

Az Ady-versek kritikai kiadásának második kötete¹ — csaknem két évtizednyi távol-ságra az első megjelenése után — *fejlődéstörténeti* szempontból az életmű legjelentősebb szakaszának termését öleli föl. E hat évet és három napot átfogó intervallum során lett a költő azzá, akiről elmondhatjuk: föllépése korszakhatárt jelez irodalmunk történetében. Tekintettel van erre a tényre a kötet időhatárainak kijelölése is. Még pusztán közléstechnikai okokból kezdődik a múlt század utolsó évének negyedik napján (ekkor látott nyomdafestéket a kötet első, az összes versek folyamatos rendjében pedig a 161. sorszámot

¹ *Ady Endre összes versei*. II. (1900 – 1906. jan. 7.) [Kritikai kiadás.] Sajtó alá rendezte Kocz-kás Sándor. Bp. 1988. 649 oldal, 24 melléklet. (Ady Endre összes művei.)

viselő darabja). A lezárás viszont már a költői életmű belső összefüggéseihez igazodik: az első „igazi” Ady-kötet, az *Új versek* utolsóként közreadott két költeményének megjelenési dátuma a végpont.

Kötelességszerűen járt el a kritikai kiadás, amikor az Akadémia által szentesített szabályok értelmében időrendben közli a verseket. Óhatatlanul fölmerül azonban egyéb megfontolás is a minden egyes „érett” kötetét és azok belső megkomponáltságát oly definitív jelentőségűvé tevő Ady műveinek közreadásakor. Nem kellett volna-e még tudományos elvek szerinti kiadás esetében is ragaszkodni az alkotónak verseskönyvei összeállításában, ciklusokra osztásában megnyilatkozó művészi szándékaihoz? Hiszen olyan költőről, mégpedig korszakos jelentőségűről van szó, aki igen termékeny volta, továbbá anyagi érdekeinek fölöttébb éber szem előtt tartása mellett sem gondolt rá soha, hogy „összegyűjtött versek”-ként egyesítse két kötetstábla között egyre növekvő számú verseskönyvének tartalmát (akár csak úgy is, hogy azok szerkezete ne változzék a gyűjteményes kiadásban), hanem ragaszkodott kötetei önállóságának változatlan megtartásához még a harmadik, negyedik és ötödik kiadások esetében is. Amikor pedig életében először és utoljára változtatás jelent meg költeményeiből a *Nyugat könyvtár* egyes számot viselő füzetében,² ott is elkülönülnek egymástól a versek annak az addig napvilágot látott öt kötetnek címe szerint, amelyekből kiválasztásuk történt.

A kritikai kiadás második kötete — amikor az időben előre haladva megkezdte az „érett” Ady verseinek az irodalomtudomány előírásai szerint történő publikációját — nem csak ezzel, magától a költőtől megalapozott hagyománnyal volt kénytelen szakítani. Szakított az első ízben 1930 során megjelent „összes versek” kiadásának immár csaknem hat évtizedes hagyományával is. Ez az utóbbi hagyomány lényegében igazodott az előbbihez, mivel egy kötetbe gyűjtve szintén megőrizte a költő által összeállított verseskönyvek önállóságát, egy-egy ún. „szennycímlappal” különítve el őket egymástól. Mostantól fogva azonban Ady összes versei közreadásának két különböző típusa létezik egymás mellett.

Ha a sajtó alá rendezőt nem kötik a tudományos jellegű kiadásokra előírt szabályok, úgy aligha tekinthet el attól, hogy kitartson az Ady megalapozta hagyományból fakadó elvek mellett. Hiszen ebben a hagyományban a kötetek és a ciklusok szerinti elrendezés által — sőt még a hozzájuk írt ajánlások útján is — nagyon karakterisztikus művészi szándékok fejeződnek ki. E megjegyzések írója már több mint egy évtizede vesz részt az összes versek átlag két évente napvilágot látó újabb és újabb kiadásainak természetesen a hagyományt követő sajtó alá rendezésében. A fent említett két közreadási típus közül az újabb keletűhöz fűzött polemikus glosszákat — amelyeknek, mint remélni merem, lesz valamelyes hasznuk e most még születendőben levő típus végső kialakítása számára is — tehát a hagyományos típus mind hibátlanabbá tételén szorgoskodók egyikeként írtam. Megítélésem szerint van mit tanulniuk egymástól a sajtó alá rendezés munkáját két különböző elv szerint végzőknek. Megjegyzéseimben — egy kivétellel — az „érett” Ady műveire, az adott esetben tehát az *Új versek* kötetében szereplőkre szorítkozom.

Ady mint korrektor

„Ady rossz korrektor volt” — szögezte le Babits Mihály *Az utolsó hajók* megjelenésekor, 1923-ban.³ Nem különbözött ettől lényegesen az említett kötetet sajtó alá rendező Földessy Gyulának véleménye sem, akit maga a költő nevezett el versei „poéta-adminisztrátorának” a *Megint nagy vizekre* elé írt ajánlásban a *Ki látott engem?* kötetben. Az 1953. évi Ady-összeshez írt utószavában Földessy szükségesnek látta leszögezni azt a véleményét, hogy a költő „gondatlan gazdája volt már-megírt verseinek”. 1951. április 20-án kelt levelében pedig arról tájékoztatta a nagyváradi Ady Múzeum frissen kinevezett vezetőjét,

² *Gyűjtemény Ady Endre verseiből*. Bp. 1910. 109 oldal. (Nyugat könyvtár 1-3.)

³ *Babits Adyról. Dokumentumgyűjtemény*. Bp. 1975. 168.

Tabéry Gézá, hogy „az első kiadások... tele vannak sajtóhibákkal, Ady konstatálható elírásaival”.⁴

Saját tapasztalataik alapján a későbbi sajtó alá rendezők csupán megerősíthetik ezeket az egyszersmind intő figyelmeztetésnek is beillő megállapításokat. Ajánlatos lenne éppen ezért mindent elkövetni — persze a textológia nagyfokú óvatosságra intő szabályainak szigorú betartása mellett —, hogy kiküszöböljük a költőnek a korrigálás során vagy már korábban elkövetett figyelmetlenségeiből és nem ritka következtelenségeiből fakadó szövegromlásokat vagy logikátlanságokat. Keletkezésük sorrendjében szemügyre veszek néhány olyan verset, amelyek egy-egy helyével kapcsolatban a kritikai kiadásnak, megítélésnek szerint, szuverénebbül kellett volna eljárnia, hogy teljesebb értékű vagy szemléletileg egységesebb szöveget nyújtson át szakembernek és laikusnak egyaránt.

Kevésbé jelentős az első említendő problematikus hely, mivel még nem az „igazi” Adytól való versek egyikében fordul elő. Ugyanakkor jelentősnek tartom éppen a figyelmen kívül hagyás példáját, ezért lesz érdemes foglalkozni vele. Az először 1900. szeptember 1-jén közölt *Dankó*-ról van szó. Amíg ez a költemény jó három évvel később jelent meg a *Még egyszer* kötetben, négy alkalommal is az olvasók elé került a sajtó hasábjain. Ezek közül egyszer, a nagyváradi *Színházi Újság*-ban nem lényegtelen változtatásokat is eszközölt rajta a szerző. Mindeközben azonban — a lényegét tekintve — változatlan maradt a befejező sorpár: „Magyar Dankó Pista, áldjon meg az Isten, / Hogyne szeretnék, hogyne éltetnék...” Vizont a kötetben így szerepel az előismétléses zárósort: „Hogyne szeretnék, hogyne szeretnék...” Mi történhetett itt, hogy öt változatlan közlés után hatodszorra ilyen lapossággal fejeződik be a vers? Véleményem szerint az, hogy a nagyváradi Láng József nyomdájának szedője figyelmetlenségéből megismételte a sornak nem csupán az eleve azonos első és harmadik, de — ugyanazon szófajhoz tartozásuk, valamint azonos igemódjuk és igeidejűségük folytán egymáshoz igen erősen hasonlós — második és negyedik szavát is. A rossz korrektor Ady pedig nem figyelt föl erre a befejezést oly banálissá tevő szedési hibára. Mentségére szóljon, hogy mennyire zaklatott idegállapotban nézte át a kötet levonatát a megjelenést, azaz 1903. szeptember 26-át közvetlenül megelőző napok valamelyikén. (Harmincegy verset tartalmazó, csupán 93 oldalas vékonyka kötet szedése és nyomása akkoriban egy hetet sem vett igénybe.) Mintegy három hét telt el a Diósiné Brüll Adéllal történt megismerkedés óta. Pár nappal megismerkedésük után az asszony Budapestre utazik, s Ady — akkor már tetőtől talpig a hozzá fűződő szenvedély rabjaként — elkíséri őt a fővárosba. Szeptember 8-ától a következő hónap 4-éig maradt ott Diósiné. Ez idő során Ady jó néhány sor fölütazik hozzá, és csaknem minden nap ostromolja leveleivel. Olvassuk el ezeket a kétségbeesett szerelmes küldte, többnyire rimázkodó, máskor erőszakolt nyugalmat és jókedvet mutató írásokat (a 40.–48. és az 50.–61. sorszámot viselik Ady leveleinek 1983. évi kiadásában) vagy a kritikai kiadásnak *A könnyek asszonya* című vers jegyzetében a költő és Léda kapcsolatának első szakaszáról adott összefoglalóját (488–492.), s akkor nem maradhat kétségünk afelől, hogy ilyen lelkiállapotban aligha lehetett gondos korrigálást végezni. A kritikai kiadás szerkesztője azonban elmulasztotta bevonni a mérlegelésbe ezt a nem mellőzhető körülményt. Mechanikus módon alkalmazta az „ultima manus” egyébként általában irányadó elvét a szóban forgó vers utolsó sora szövegének megállapításánál, és ahelyett, hogy visszatért volna az öt sajtóközlés tartalmasabb alakjához, elfogadta a *Még egyszer*-beli banálissá rontott zárósort.

Ellenvetés is tehető a fenti következtetéssel szemben, megingatva annak helytálló voltát. Van ugyanis egy mozzanat, amely arra mutat, hogy a befejező sort talán mégis Ady változtatta meg úgy, ahogyan a kötetben olvasható. Ez utóbbinak megjelenése előtt mintegy fél évvel, 1903. március 29-én hunyt el hosszas betegeskedés után Dankó Pis-

⁴ TABÉRY Géza, *Két kor küszöbén. Önéletírások*. Bukarest 1970. 374. — Ady rossz korrektségének példáit sorolja föl Földessy Fenyő Miksához írt levelében. In *Feljegyzések és levelek a Nyugatról*. Bp. 1975. 357–359.

ta⁵ tüdőbajban. Meglepő, hogy Ady, bár versben és prózában többször is kinyilvánította lelkesedését a „nótafa” iránt, újságíróként egyáltalán nem emlékezett meg a halálhírről. Viszont nem elképzelhetetlen, hogy fél évvel szomorú halála után nem akarta versének végén „éltetni” Dankót. Az pedig, hogy a *Még egyszer* kötetbeli zárósor ennyire laposra sikeredett, jobb híján magyarázható azzal a zaklatottsággal, amiben a kötet összeállításának idején élt a költő. Nem kizárt, hogy ilyen állapotban igyekezett minél gyorsabban túl lenni a változtatáson, és nem töltötte az idejét szerencsésebb megoldás keresésével.

Ugyancsak Ady „rossz korrektor” voltának számlájára írandók egy-egy versen belüli következetlenségek a nagybetűs fogalmak egységes írásmódja terén. Hadd említsek meg az *Új versek* darabjai közül két ilyen, amelyeket a kritikai kiadásnak megítélesem szerint ki kellett volna küszöbölnie. Különösen akkor, ha erre nemcsak értelemszerű (logikai) indítékunk van, hanem — ahogy mindjárt az első esetben — szövegforrás is támogatja a végrehajtható emendálást.

1904. augusztus 7-én közölte a *Jövendő*, Bródy Sándor hetilapja, *Midász királyfi* címmel Adynak azt a versét, amely aztán mint *Midász király sarja* került kötetbe és vált közismertté. A sajtó- és kötetközlés között csupán három sorban (a 44.-ben, valamint a 47.-48.-ban) van olyan különbség, amely túlmutat a pusztán írásmód- vagy tördelésbeli sajátosságok körén, és érinti az Adynál fokozatosan oly nagyjelentőségűvé váló szimbolikus fogalmak használatát. Így nyomtatja le — nyilvánvalóan a Párizsból kapott kézirat alapján — az említett három sort a folyóirat:

A szép h o l n a p-nak, meg nem érkezettnek,

.....

Aki utálja a m á-t, ezt a holtat,
Kinek álma a szent, titkos h o l n a p

Tehát a „holnap” és a „ma” szavaknak adott szimbolikus tartalmat az írásmóddal is ki akarván emelni a költő, minden valószínűség szerint aláhúzta őket a kéziratban, amely nem maradt fenn. A *Jövendő* pedig bizonyára nem akart dőlt betűvel szedni egyes szavakat versszövegekben, ezért döntött a ritkítás általi kiemelés mellett. Amikor aztán egy jó évvel utóbb sor került az *Új versek* nyomdai kéziratának összeállítására, gondoskodni kellett az ilyen nyomatékositott, azaz szimbólummá emelt szavak, illetve fogalmak egységes elv szerinti írásmódjáról. Kézenfekvő volt, hogy ne dőlt betűvel vagy ritkítva szedjék őket, hanem más versekkel összhangban kapjon mind nagy kezdőbetűt. Nem maradt fenn a nyomdai kézirat, így nem tudhatjuk hogy a szóban forgó vers kiemelt szavai, illetve szimbolikus fogalmai írásmódjának egységesítésénél a sajtó alá rendezéskor bizonyult-e hanyagnak a költő, vagy csak a korrigálásnál nem fordított elég gondot arra, hogy kiemelten, mégpedig egységesen kiemelten, tehát nagy kezdőbetűvel legyen szedve ez a három szó. A kötet első kiadásában s aztán valamennyi továbbiában is a „ma” egyáltalán nincs kiemelve, a két „holnap” közül pedig csupán a 47. sorban szereplő. Mármost aligha kétséges, hogy a „szép” és „meg nem érkezett”, valamint a „szent, titkos” Holnap nem csupán azonos tartalmú, hanem éppen nyomatékositó jelzői folytán azonos értékű szimbolikus fogalom. Értelmetlenség tehát az első esetben kis, a másodikban nagy kezdőbetűvel szedetni. Itt minden tétovázás nélkül pótolnia kellett volna a kritikai kiadásnak az elmaradt egységesítést. Meggondolandó azonban, hogy nem volna-e érdemes tovább menni, és ugyancsak nagybetűvel szedni a „má”-t is, ahogy ez Adynál később számos esetben történik. Nem csupán azért volna itt erre szükség, mert a folyóiratközlés tanúsága szerint a kéziratban — ahol még a leginkább lehet számolni a költő gondosságával — ez a szó és fogalom ugyancsak ki volt emelve. Legalább ennyire fontos az az ellentét,

⁵ Révai Nagy Lexikona. V. köt. 287.

amit a nagybetűs Holnappal szemben kell kifejeznie, és amit csak akkor tud valójában és teljes értelműen kifejezni, ha maga is nagybetűvel íródik.

Egy további esetét mutatja az írásmódbeli következetlenségnek az *Új versek* epilógus-szerű utolsó darabja, az *Új Vizeken járok*. A címet, mely a vers első megjelenésekor, 1905. március 25-én a *Budapesti Napló*-ban még csak az első két szóból állott, én itt már úgy — tehát második szavát is nagybetűvel — írtam, hogy logikusan illeszkedjék a vers szövegéhez. Ez az egység ugyanis nem állott fenn sem a sajtó-, sem a kötetközlésben. Joggal föltételezhető tehát, hogy a kézirat sem mutatott egyöntetűséget a cím és a vers szövege tekintetében. Így szerepel a vers 6. sora mind a sajtóban, mind a kötet első és további kiadásában: „Új, új Vizekre, nagy szűzi Vizekre”. Csupán mellékesen említve, hogy a kritikai kiadás bizonyos mulasztást követ el, amikor nem teszi ki — emendációképp — a vesszőt a „nagy” és a „szűzi” szavak után, hiszen az értelemszerűen odakívánkozik, mert az első nem a második jelzője, hanem mindketten a „Vizek”-é. Már jelentősebb mulasztás, hogy az idézett sorban kétszer is nagy kezdőbetűvel írott szó nem ugyanilyen módon van szedve a címben.

„Vezérvers” — címmel vagy anélkül?

Ismeretes, hogy Adynak életében megjelent tizenegy verseskötete közül hetet prólógus vagy — ahogy, mint Ady Lajostól tudjuk, a költő nevezte őket — „vezérvers”⁶ nyit meg. Am ezek kötetbeli közlése a cím tekintetében meglehetősen tarka képet mutat, és nem találunk következetességet benne. Bár egy kivétellel⁷ valamennyi napvilágot látott előzőleg a sajtóban, és ott címet viselt, ezt a címet csupán egy, a *Ki látott engem?* őrizte meg a róla elnevezett kötet élén. Egyszerű a helyzet és így a (majdani) kritikai közzététel dolga azoknál a vezérverseknél, amelyek saját eredeti címüket kölcsönözték az őket élükön hordó köteteknek (*Az Illés szekerén; Szeretném, ha szeretnének*): szerepelhetnek e címek alatt. A fennmaradó három kötet (*Új versek; A magunk szerelme; A halottak élén*) vezérverse azonban már bonyolultabb kérdést vet föl: mi legyen a címük a kritikai kiadásban? Szögletes zárójelbe tett első soruk, illetve annak kezdőszavai, vagy az a cím, amellyel a sajtóban, esetleg másutt tette közzé őket alkotójuk, de amely címüktől végül megfosztotta őket, amikor az illető kötetbe kerültek. A bennünket itt egyedül érdeklő *Új versek* esetében a leginkább fogas a kérdés. E kötet prólógusa egyúttal Ady legismertebb versei közül való. Első „igazi” kötete élén betölti mintegy az egész költői életmű nyitányának szerepét is. Természetesen vele kezdődik az elmúlt hat évtized során csaknem három tucatnyi kiadást megért Ady-összesek mindegyike. A „Góg és Magóg fia vagyok én...” kezdetű darab viszont költőjének életében nyomdafestéket látott más címek alatt is. Még kötetbeli lenyomatása előtt a sajtóban, ahol *Verseskönyvem előtt* a címe, majd *A Holnap* közölte — immár az *Új versek* első kiadásának megjelenése után — *Góg és Magóg fia* címmel, végül a *Nyugat* kiadta és a költő verseskötetei szerint tagolt *Gyűjtemény Ady Endre verseiből* első darabjaként áll *A bevezető vers* megjelöléssel az első kötet címe után. A kritikai kiadás a címadás tekintetében *A Holnap*-hoz igazodik. Indokul azt hozza föl, hogy ezen a helyen „a vers önállóan, a szövegkezdésből kiemelt öntörvényű címmel jelent meg” (619.). Bizonyosra vehető-e azonban, hogy magától Adytól való ez az „öntörvényű cím”? Korántsem. Fölöttébb kérdéses ugyanis, hogy milyen szerepe volt a költőnek a nagyváradi antológia, illetőleg a tőle ott megjelent versek összeállításában. Kétségtelen: küldött vagy átadott a szerkesztő Antal Sándornak négy, addig még sehol sem publikált költeményt. Ezek a tőle kiválasztott darabok élére kerültek, nyilván a szerkesztő büszkesége folytán, hogy még kiadatlan Ady-verseket tehet közzé. Aztán 25 vers következik a *Vér és arany*-ból. Abból a kötetből tehát, amelynek megjelenése időben a legközelebb esett az antológia összeállításához. Teljes fantáziatlanságról árulkodik ennek a negyedszáz darabnak csoportosítása: pontosan úgy követik egymást, ahogy a kötetben is. Ugyanez mondható el az antológia

⁶ PAPP Ivánné, *Egy Ady-vezérvers története*. In *Az OSZK évkönyve 1965–1966*. 210–213.

⁷ „Bajvívás volt itt...” *A Minden-Titkok versei élén*.

Ady-fejezetét záró kilenc további költeményről, amelyek az *Új versek*-ből kerültek át oda. Nagyon valószínűtlen, hogy ha a költő maga végzi el annak a 39 versnek a kiválasztását, amelyeket végül közölt tőle *A Holnap*, úgy ne igyekezett volna — saját kötetek ciklusbeosztásához hasonlóan — a neki szánt fejezetre ráütni egyéniségének bélyegét azzal is, hogy tematikai-hangulati szempontok szerint csoportosítja a verseket. A jóakarátú, de az irodalomban — az antológiához írt bevezetőinek tanúsága szerint — abszolút dilettáns Antal Sándorra vall ez a teljesen mechanikus elrendezés, amely ráadásul jórészt még visszafelé is halad az időben, ha a versek főntebb említett csoportjainak keletkezését nézzük. Egyetlen „eredeti” ötletre bukkanunk az elrendezésben: az Ady-fejezet élén — az először itt megjelent négy darabot is megelőzve — az *Új versek* prologusa áll. Ezt a szerkesztő tehát elszakította ennek a kötetnek a fejezetet záró többi versétől. A költőnek ez a máig is legismertebb „önarcképe” azonban olyannyira az élre kívánkozik, ha arról van szó, hogy bemutassuk őt — ami Ady, valamint az új költészet többi hat reprezentánsának vonatkozásában a nagyváradi antológia elsődleges célja volt —, hogy egy ilyen trouvaille még a fantáziátlan és dilettáns szerkesztőtől is kitellhetett. Nem kell okvetlenül magának a szerzőnek szándékát látnunk benne.

Ami mármost a prologusnak *A Holnap*ban kapott „öntörvényű címé”-t illeti: nem szerepel itt egyetlen olyan vers sem, amely — Adytól vett szóval — „címetlen” volna. Épp az első fejezet első darabja legyen ilyen? — gondolhatta a szerkesztő —, különben is, minden versnek kell hogy címe legyen. Föléje írta tehát a kezdősor első négy, önként adódó szavát. Természetesen csupán lehetséges és egyáltalán nem biztos, hogy így történt. Főnnáll továbbá annak a lehetősége is, hogy a buzgó Antal Sándor kikérte ehhez a címadáshoz Ady jóváhagyását, aki rábólintott, hiszen miért ne. Viszont az *Új versek* a költő életében napvilágot látott további négy kiadásának egyike sem vette át ezt a címet, ahogy a *Gyűjtemény* sem. Az „ultima manus”, ez a kritikai szöveg megállapításánál kötelező érvényű elv tehát a címtelenséget írta elő. Természetes, hogy az eredeti kötetbeosztáshoz igazodó Ady-összesek ehhez fogják tartani magukat továbbra is. Viszont a kritikai kiadás kénytelen valamiképpen címmel ellátni minden verset. Meg lehet érteni, ha a sajtó alá rendezte ez esetben nem a szögletes zárójelbe tett első sor mechanikus címadása mellett dönt, hanem azt a címet választja, amelyhez Adynak is köze lehetett. (Noha ezzel az eljárással növeli egy igen közismert vers tudományos elvek szerinti közzétételének sokszor zavaró távolságát a közkezen forgó kiadásokban olvashatótól.) Szükséges lett volna viszont fölhívnia a figyelmet rá: a szövegforrás alaposabb vizsgálata nem igazolja egyértelműen, hogy a *Góg és Magóg fia* cím valóban Adytól származik.

A kiadás problematikus „gyermeké”

Megint a „rossz korrektor” költővel találjuk szembe magunkat, amikor a kritikai kiadásnak az Ady-szövegahagyománytól történt legjelentősebb eltérését tesszük szóvá. Múlhatatlanul szükséges alaposan mérlegelni, mennyire indokolt ez az eltérés, mivel egy igen ismert és fontos versben fordul elő, továbbá mert mind értelmezésbeli, mind szigorúan vett textológiai vonatkozásban érvek, méghozzá nagyon nyomósak sorakoztathatók föl vele szemben. Lássuk tehát, melyik darabról van szó.

Az *Új versek* élén álló Léda-ciklus első költeménye az östörófás *A mi gyermekünk*, amely csak négy szakaszból állott, amikor először megjelent a *Budapesti Napló*-ban 1905. április 23-án. (A bővülésről, illetőleg annak regisztrálásáról a kritikai kiadás által, alább még lesz mondanivalóm.) Ilyenformán — a kisebb betűvel szedett prologustól eltekintve — voltaképpen ez a költemény a kötet első verse. Különös nyomatékot ad neki, hogy az első (és az Ady életében megjelent mind a négy további) kiadásban a címlapot követő grafika (frontispiece) éppen ehhez készült, és nyolc sorát idézi is. Tehát még a prologust is megelőzik a versnek ezek a sorai. „A könyvemhez felséges illusztrációt készített Nagy Sándor. *A mi gyermekünk* című versem adta neki az ötletet. Gyönyörű” — írta Ady Lédának 1905. november 5-én (233.). Ez az elragadtatott tudósítás — mely nem áll egyedül, Brüll Berta, Léda húga is kapott hasonlót — dátuma alapján arról is hírt ad, hogy a hazai szecesszió jelentős művészeinek a verstől kapott inspirációja döntően közrejátszott abban,

hogy épp ez a darab került az első ciklusnak — és ezzel mintegy a kötetnek is — az élére. 1905. október vége felé, amikor a grafika készült, korántsem állhatott össze a kötet végleges szerkezete, hiszen akkor az *Új versek* 67 darabjából tíz — köztük a prólógus — megíratlan volt még. Nem vitatható azonban, hogy mind az illusztrációnak, mind pedig az annak nyomán nyert kiemelt helynek a *Léda asszony zsoltárai* élén szerepe volt abban, hogy a költemény a legismertebb Léda-versek egyike lett. Ez a közismertség pedig — a mindenkor kötelező tudományos lelkiismeretességen túl is — fokozott óvatosságra int, ha abban kell dönteni, van-e elég indoka az eltérésnek a szövegahagyománytól.

Hol történt az eltérés? Mind a sajtóközlésben, mind az *Új versek* első és második kiadásában ilyenképp állítja elénk a vers 12. és 13. sora „a mi gyermekünknek” a költői vízióban meglevő szüleit:

Egy napvirág-szemű menyasszony
S egy napsugár-lelkű legény.

Igy ismerjük ma is ezt a sorpárt, hiszen 1930-tól mindmáig valamennyi Ady-összes ebben az alakban hozta. Létezett azonban egy ettől eltérő hagyomány is, amely körülbelül egy évtizeden át, 1912-től 1922-ig „élt”. Szemügyre kell tehát vennünk ennek a másik hagyománynak keletkezési körülményeit.

Az *Új versek* kiadója, a Pallas 1911 decemberében, a karácsonyi vásárra újabb kiadást készített a megújult magyar költészet akkor már országosan ismert vezéralakjának első „igazi” verseskötetéből. Küllemében is méltóvá igyekezett tenni a költő hírnevéhez ezt az 1912-es évszámot viselő harmadik kiadást, úgyhogy azt könyvművészeti szempontból csak *A magunk szerelme* és a *Ki látott engem?* fogja majd fölülmúlni Lesznai Annának e két utóbbi kötethez készített és rangos képzőművészeti alkotásnak számító borítója által. Jellemzi-e vajon ez a korábbi jóval meghaladó színvonal az *Új versek* harmadik kiadásának szövegállapotát is? Úgy tűnik, a kritikai kiadást sajtó alá rendező Koczkás Sándor véleménye szerint igen. Bár nem szentelt önálló részt a kötet általa regisztrált öt kiadása jellemzésének ebből a szempontból, ám a verseskötetben szereplő 67 költemény csaknem kétharmadánál, 44 versnél a harmadik kiadásból veszi az alapszöveget. (Összehasonlításképpen: a második kiadás 19, a negyedik 3 vers alapszövegét adja, egy versé pedig az 1910-ben megjelent Ady-antológiából való. Az 1906. február eleji „editio princeps” és az 1919. évi ötödik kiadás nem szolgál alapszövegül egyetlen vershez sem. Az utóbbi Ady súlyos betegsége során, esetleg már a halála után készült, szövegén tehát a költő nem alakíthatott; az előbbi szedését pedig a második kiadás kisebb javításokkal ismétli.) Ezek szerint a harmadik kiadás szövege minősül messze a legjobbnak. Nincs okom vitába szállni ezzel a csupán áttételesen érvényesített, de egyértelműen ki nem mondott véleménnyel. Két mozzanatra azonban föl kell hívnom a figyelmet. A harmadik kiadást Koczkás sem tartja minden esetben a legjobbnak, hiszen a versek több mint egyharmadánál az alapszöveget máshonnan veszi. Ami pedig e kiadás korrigálásának gondosságát illeti, egy igen durva nyomdahiba rendíti meg az abba vetett esetleges bizalmunkat. A *Vén faun üzenete* 5. strófájában a sorok első betűje fölcserélődött, és ebben a sorrendben követik egymást: 2., 3., 1. Fölöttébb fontosnak tartom aláhúzni ezt a harmadik kiadás korrigálásának lazaságára valló tényre, mivel *A mi gyermekünk*-ben a korábbi kiadásokhoz képest először itt előforduló és a kritikai kiadás által is átvett szövegeltérés — megítélésem szerint — ugyancsak a szedő tévedésének és a korrektor figyelmetlenségének „gyümölcse”.

Mielőtt azonban szólnánk erről az eltérésről és annak Adytól származó, tehát hiteles voltáról, próbáljunk választ adni arra a kérdésre, hogy mennyiben volt, illetőleg lehetett köze a költőnek első „igazi” verseskötete harmadik kiadásához, már ami a sajtó alá rendezést és/vagy a korrigálást illeti. Közvetlen adatunk erre nézve sajnos nincsen. Az a gyér számban fennmaradt levél, amelyet Ady írt a Pallas igazgatójának, Löwenstein (Kuti) Arnoldnak, illetve a feleségének,⁸ nem tartalmaz ide vonatkozó utalást. A bennünket foglalkoztató kérdésre nézve így csupán abból vonhatunk le némi következtetést, amit Ady

⁸ It 1979. 894–902.

1911. november végi – december eleji életkörülményeiről tudunk. Erre az időre tehető ugyanis a szóban forgó kiadás nyomdai kéziratának elkészítése, illetve a kiszedett szöveg levonatainak korrigálása, amikor lehetőség nyílt változtatást eszközölni a korábbiakhoz képest.

Ady, két érmindszenti tartózkodás között, november 3-ától körülbelül december 8-áig volt a fővárosban. Főképpen fogait kezelgetni utazott Budapestre, és ott-tartózkodása során (meg azután is) sokat panaszkodott, hogy mennyire szenved miattuk. Panaszolja egyéb betegségeit is, bár az ilyesmi nála olyannyira rutinszerű, hogy ritka kivételeknek számítanak azok a kurta időközök, amikor levelei mentesek tőlük. Az viszont komolyabban nyom a latba, hogy a *Nyugat* által november 26-án rendezett Móricz-matinén már eleve nem akart részt venni, és az oda szánt versében (*Levél-féle Móricz Zsigmondhoz*) jóelőre kimentette magát: az üdvözlését „Szóba hozta vón’ el a beteg, ki küldte, De sok Élet-lázban magát tönkre-hülte”. Családi bajok is kínozták. Leveleiben többször emlegeti, hogy összezdördült az öccsével és annak feleségével.⁹ Olyannyira, hogy az évi verstermését összegyűjtő kötet sajtó alá rendezésének és korrigálásának munkájánál sem akart Ady Lajos segítségére támaszkodni. (Egyebek közt nyilván azért sem, mert az előző évi kötet, *A Minden-Titkok versei* sok sajtóhibájáért a korrigálást végző öccsét hibáztatta.¹⁰) Ő maga viszont – legalábbis így érezte – nincs abban az állapotban, hogy képes legyen elvégezni ezt a földadatot. Végül december elején Földessy Gyulát bízta meg vele. Ez utóbbira hárult még a kötetcímet adó vers kiválasztása is, mely aztán *A menekülő Élet* lett.¹¹

Nos, ha a soron lévő verseskötet sajtó alá rendezését (a versek ciklusokba foglalását, a ciklusok címének és sorrendjének meghatározását), sőt a kötet címadását úgyszólván teljesen másra hagyja Ady, úgy kevésbé valószínű, hogy ugyanabban az időben hajlandó foglalkozni egy akkor már öt és fél éves kötetének harmadik kiadásával, és változtatásokat eszközöl a szövegben. Nem állíthatom persze, hogy ez döntő érv. Mert például a *Vér és arany* második (1910. évi), sőt még a negyedik (1918. évi) kiadásában is van példa módosításokra, ahogy a *Szeretném, ha szeretnének* harmadik (1918. évi) kiadásában szintén. Ezekben az esetekben azonban voltak ösztönző indítékai a változtatásoknak: a *Vér és arany* átkerült a Franklin Társulattól a Nyugat Kiadóhoz, 1918-ban pedig valamennyi kötet újabb kiadását a Pallas jelentette meg, s akkor Ady már egy „Ausgabe letzter Hand” hátrahagyására gondolhatott. A mondott időben viszont aligha találni ilyen indítékot.

Nézzük mostmár, miképpen módosult az *Új versek* harmadik kiadásában *A mi gyermekünk* főntebb idézett 12.–13. sora:

Egy napsugár-szemű menyasszony
S egy napvirág-lelkű legény.

Tehát a menyasszony szemének és a (vő)legény lelkének főnevekből képzett jelzői fölcserélődtek az előző kiadásokhoz, valamint a sajtóközléshez képest. Ezzel megteremtődött a sorpár egy újabb szöveghagyománya. Ugyanis átvette a módosítást a kötet 1918. évi negyedik, majd a következő évből való ötödik kiadása is, amelyek mindegyikét a Pallas jelentette meg. Csak a kiadói jogoknak az Athenaeum tulajdonába kerülése nyomán, a sajtó alól 1922-ben kikerülő hatodik kiadás szakít ezzel a „másik” hagyománnyal, és tér vissza a szöveget – ahogy a kötetben olvasható: „az eddigi kiadások s az első közlések gondos átnézése, összevetése után s a versszövegek pontos ellenőrzése mellett” – gondozó Földessy Gyula jóvoltából a korábbihoz. Ez aztán nem is fog változni egészen a kritikai kiadásig.

Milyen indokkal dönt ez utóbbi a „másik” hagyomány mellett, és illeszti be a főszovegbe a minden kétség nélkül Adynak tulajdonított módosítást? Mindössze ezt mondja a jelzők fölcseréléséről: „Kétségkívül ez az érzékletesebb, kifejezőbb kép” (561.). Valóban

⁹ Vö. az *Ady Endre levelei* Bp. 1983. 816.–817. és 819.–822. sz. darabjával.

¹⁰ Vö. az *Ady Endre levelei* Bp. 1983. 727. és 730. sz. darabjával, valamint ADY Lajos, *Ady Endre*. Bp. 1923. 143.

¹¹ FÖLDESSY Gyula, *Újabb Ady-tanulmányok*. Berlin 1927. 75.

így van-e? Napsugár-szeműnek mondani valakit mindenképpen fölmagasztosítás, és költői leleménynek sem utolsó. Ám sokkalta inkább illik egy ilyen jelző valamely prófétához, szellemi és/vagy fizikai erőt sugárzó félisteni lényhez, ha szeméből oly lenyűgözően árad a fény, akár a Napból, mintsem a szépsége és gyöngédsége által megeleveníteni szándékozott ideális fiatal nőhöz, a versbeli menyasszonyhoz, Ady és Léda soha meg nem születendő gyermeke képzeletbeli anyjához. A versegész funkcionalitásából tekintve diszharmonikusnak tűnik a kép, mivel a jelzett szó és fogalom, valamint jelzőjének együttese által keltezt képzetek nem illeszkednek egymáshoz hézagmentesen. Viszont ha az eredeti szópárt, a „napvirág-szemű menyasszony”-t nézzük, nem fogunk találni össze nem illő elemeket a jelző és a jelzett szó kifejezte fogalmak között. Virág és menyasszony, virág és női szépség meg báj hagyományosan egymáshoz tartozó képzetek. Olyannyira hagyományosan, hogy Ady az eredetiség, no meg a nyomatékosítás kedvéért minősítő jelzővel látja el a virágot: napvirág lesz belőle.

Még szembeötlőbb és egyértelműbb a diszharmonia az új szövegben, amikor a (vő)legényről olvassuk, hogy „napvirág-lelkű”. Virág és lélek összekapcsolása által nőiesség lopózik be a férfi képzetébe. Nem hiába beszélünk mimóza lélekről, ami semmiképp sem egy igazi férfi jellemvonása. Ezzel szemben a napsugár-lélek a férfi-principium tartozéka: a sugárzó intellektusé, a jellem erejéé, a megnyomorító gátlásoktól mentes, erős egyénisége. Mindenesetre így van ez Ady gondolatvilágában, aki — egyébként összhangban a közfelfogással — a jellem és az intellektus erejét elsősorban férfitulajdonságnak tartotta.

Megállapítható tehát, hogy az első kép (a „napsugár-szemű menyasszony”-é) is csak a felületen szemlélet számára tűnhet érzékletesebbnek és kifejezőbbnek a módosulást megelőzőnél, mert a versegészt is szem előtt tartó, mélyebb elemzéssel hamarosan ellentmondás mutatható ki benne. A (vő)legény jelzője az újabb szövegben (a „napvirág-lelkű”) pedig kimondottan ellentétes mindazzal, ahogyan Ady képzelte el önmaga tökéletesült mását a jövő nemzedékbe kivetítve.

De fölhozhatók további érvek is a jelzőcserének Adytól való eredeztetésével szemben. A képzeletbeli menyasszony és (vő)legénye föltűnik még egyszer az utolsó strófa kezdősorában. Itt már nem jelzős főnevező segítségével idézi meg őket a vers, hanem az amúgyis főnevekből formált jelzők által mintegy tulajdonneveket ad nekik a költő, melyeket akár nagy kezdőbetűvel is írhatna. „A mi gyermekünk”-ről beszél, „Kit napvirág és napsugár Új ígére, új dalra termett”. Ha tehát — amint a kritikai kiadásban olvasható — Ady az érzékletesebb és kifejezőbb kép alkotása érdekében fölcserélte a menyasszony és (vő)legénye jelzőjét, úgy természetes, sőt egyenesen szükséges lett volna, hogy azoknak immár tulajdonnévi használatakor ugyancsak megforduljon a sorrendjük. Ám nem ez történt. Megmaradt az eredeti, a módosulás előtti sorrend a vers 21. sorában. — Végül pedig vegyük ezeket a jelzőket — tulajdonnévi funkciójukban — együttesen szemügyre: milyen viszony áll fönn közöttük? Aligha vitatható, hogy a megtermékenyítés folyamata — amely végül elvezet a szüléshez, „a mi gyermekünk” megszületéséhez — a férftól indul ki, tőle irányul a nő felé. A férfi principiumát jellemző „napsugár” nyomán fejlődik ki, válik igazán önmagává a „napvirág”, a női principium szinonimája a versben. A két jelző, illetőleg tulajdonnév egymásmellettségében ott van a megtermékenyítés rejtett képzete is. Ennek a képzetnek jellege alapján már semmi kétség nem lehet afelől, hogy az aktus résztvevői közül melyikhez rendelhető a maga természetességében a két jelző, illetőleg tulajdonnév közül az egyik vagy a másik.

Miképpen magyarázható akkor az *Új versek* 3.–5. kiadásában a kérdéses soroknak a korábbi kiadásoktól különböző szövege? Megítélésem szerint a két, egyaránt „nap” előtagú jelzőt fölcserélte a figyelmetlen szedő, a nem kevésbé figyelmetlenül dolgozó korrektor — és maga Ady is, ha ugyan foglalkozott egyáltalán a korrektúrával — pedig ugyancsak elmulasztotta a javítást. Minden amellet szól, hogy közönséges szövegromlással és nem szerzői módosítással van dolgunk. Míg az előbbi mellett komoly érveket lehet fölsorakoztatni, az utóbbit csupán az „ultima manus”-nak a „rossz korrektor” Ady esetében valamennyi problematikus helyen csak gondos mérlegelés után alkalmazható elve támogatja, ha azt mechanikusan érvényesítjük. Kár, hogy a kritikai kiadás e helyütt nem végezte el a szükséges mérlegelést, és a hibás szöveg-hagyomány mellett döntött.

Mindez azonban még nem merítette ki *A mi gyermekünk* szövegének hagyományozásával kapcsolatos problémákat. A verset mi ötszakaszosnak ismerjük, de ez csak azóta van így, hogy megjelent a kötetben. Amikor először látott nyomdafestéket a *Budapesti Napló* hasábjain, csak négy strófából állott: hiányzott belőle a későbbi nyitóversszak. Nyomatékosan mondom, hogy hiányzott, mivel szilárd meggyőződésem szerint annak léteznie kellett már akkor is. Nélküle a költemény annyira csonka, és annyira hiányzik belőle az Ady-versek szerkezetét oly nagymértékben jellemző tömör és hangsúlyos expozíció, az alaptémának félreérthetetlen hangütése a kezdősorokban, hogy alkotója semmiképp sem adhatta ki kezéből ilyen hiányosan. Legalábbis szándékai szerint nem. Megeshetett azonban, hogy amikor — versírási gyakorlatának megfelelően többnyire nem is egy vázlat és fogalmazvány után — végül elkészítette a nyomdába küldendő kéziratot (ez lappanghat még valahol, de valószínűbb, hogy véglegesen megsemmisült), a tisztázás során figyelmetlenségből kimaradt az első versszak. Nagyobb a valószínűsége azonban, hogy a nyomda és a korrigálás hanyagsága folytán jelent meg a lapban ilyen csonkán a vers. Amikor a kritikai kiadás regisztrálja, hogy „az első strófa még hiányzik”, annak keletkezését eképp írja le: „Ezt a versszakot Ady nyilván az ÚjV összeállítása előtt írta a vershez, s a kötetbe való fölvételekor módosított a 22. sor elején” (561.). A megállapítás második fele föltétlenül helytálló; a mondott sor a sajtóközlésben még így kezdődik: „Új bánatra...”, amiből a kötetben „Új ígére” lett. Viszont a kezdőstrófáról mondottak nem hatnak meggyőzően.

A végleges szöveg második versszaka, amivel a csonka első változatnak kezdődnie kellett volna, korántsem exponálja a versbeli alaphelyzetet és -gondolatot: a magtalanságra kárhoztatott bús szerelmet. Továbbá egyáltalán nem esik szó benne a címet is adó központi motívumról, a gyermekről, aki bár másoké lesz, mégis a költő és asszonya tragikus szerelmének utólagos megváltását hozza, és így annak igazolása is. A második versszak ennek a megváltásnak csupán előfeltételét nevezi meg, amikor megjósolja az új istenek eljövételét. Kik ezek az új istenek? Ők fogják megteremteni a vágyott aranykori állapotokat, amelyek között beteljesülhet és maradéktalan boldogságot adhat a szerelem, nem úgy, mint most, amikor csak bús és tragikus lehet. Tehát az aranykort jelképező új istenek eljövételének csak úgy van értelme a versben, ha tagadja a jelent, és annak kontrasztjaként szerepel. Ha nincsen szó már előbb a bús szerelemről és a szerelmesek szomorú, magtalan lényéről — hiszen ezeket az eredetileg hiányzó nyitóstrófa idézi elénk —, akkor a vers egészének összefüggésében értelmét veszti a második (a hiányos változatban az első) versszak. Amennyiben ez utóbbival kezdődne a vers, úgy annak alaphangja egyáltalán nem volna tragikus. Éppen ellenkezőleg, úgy venné kezdetét, hogy az aranykor boldogságát idézi föl. — A csonka változat csakis a költő vagy a nyomda, illetve mindkettőjük figyelmetlensége folytán jelenhetett meg.

Hogyan maradt fenn akkor a teljes vers, illetőleg annak hiányzó első strófája, és került be aztán háromnegyed év múlva a kötetbe? Amennyiben főként a nyomda hibájából maradt ki az első szakasz, úgy Ady az onnan visszakapott kézirat alapján tehetett később teljessé a versét. És ha ő hibázott a nyomdába küldendő kézirat elkészítésekor? Egy távolabbi példán kimutatható, hogy ez esetben is fennmaradhatott alkotója birtokában a versnek az a csonkítatlan szövege, amelyet az *Új versek* alapján ismerünk.

Irodalomtörténeti közhelynek számít, hogy az Ady-versek születése többnyire a lapzártákhoz igazodott, az ezeket megelőző legutolsó határidőkre íródtak meg, legtöbbször intenzív vajúdás után. Kevés dokumentuma maradt fenn ezeknek az olykor hosszas vajúdásoknak, mivel a letisztázást megelőző fogalmazványokat Ady igyekezett gondosan megsemmisíteni. „Nekem ne nézegessen be senki a műhelyembe!” — örökölte meg ide vonatkozó szavait az öccse.¹² Ez is hiúságai közé tartozott: nem akarta, hogy írásos nyoma maradjon fenn, olykor milyen nehezen, mennyi tökéletlen változaton keresztül kaptak végleges formát versei. Úgy tűnik azonban, hogy a végső, a lapoknak vagy folyóiratoknak szánt tisztázatot megelőző kéziratok sorsa mégsem a föntiek szerint alakult. Amíg nem érkeztek meg hozzá a periodikákban lenyomatott versei, és nem tehetette el kivágatukat

¹² ADY Lajos, i. m. 154.

a soron következő verseskötete számára, addig minden valószínűség szerint őrizte a tisztázatot közvetlenül megelőző fogalmazványt, amiből szükség esetén rekonstruálható volt a végleges szöveg. Különösen fontos volt ez akkor, ha kéziratát postára vagy hordásra kellett bízni, ahol vagy akinél az elveszhetett. Ezt az eljárást látszik igazolni kéziratának, illetve azok fénymásolatának 1983-ban a Petőfi Irodalmi Múzeumba került egy kisebb csoportja.

Két vers és két levél alkotja ezt az együttest.² A postabélyegzőn olvasható dátum szerint 1906. október 25-én Monacóban földolt levelezőlap címzettje Hubert Emil volt, a *Nyugat* elődjei közé számító, rövid életű hetilap, a *Szerda* szerkesztőinek egyike.³ Föltehetőleg ő látta el a szerkesztés adminisztratív teendőit, ezért állt kapcsolatban Ady éppen övele, aki egyébként a lap zenei rovatát vezette és írta is. Verseket küldését jelzi másnapra a levelezőlap. Ezek aztán levél kíséretében meg is érkeztek a címzethez. A küldött két vers a *Sírni, sírni, sírni* és a *Százezer éve már*. A közismert első meg is jelent a folyóirat november 14-i számában. Ez a szám, az indulás óta sorrendben a hetedik, még semmit sem árul el abból, hogy nem lesz folytatás, vele szűnik meg a bőven, bár nem elsőrangú művészek által illusztrált és a korabeli viszonyokhoz képest kiemelkedően magas honoráriumot fizető lap. A szerkesztőhöz érkezett másik vers, amelyet az nyilván a következő számba szánt, ilyenformán már nem láthatott nyomdafestéket. Ugyanakkor nem került vissza küldőjéhez sem, noha az a kísérőlevélben kérte, hogy a verseiből „amelyik nem tetsző, azt kérem mindjárt visszaküldeni, hogy fölhasználhassam”. Mivel a közlés elmaradását nem nemtetszés okozta, a kérés teljesítése is elmaradt, talán azért, mert reménykedtek még a lap újraindításának lehetőségében.

De hát tulajdonképpen milyen versről van szó? Ilyen címűt ugyanis hiába keresünk az Ady-összesek tartalomjegyzékében. Ismeretlen, alkotója életében és azóta is publikálatlanul maradt verssel gazdagodott volna az életmű? Igen is, nem is. A szóban forgó verset Ady később átdolgozta, és 1908. május végén adta közre *A fehér kendő* címmel a *Budapesti Napló*-ban. A *Szerda*-ba szánt vers szövegét a Szépirodalmi Könyvkiadónál 1989-ben megjelent Ady-összes közölte először az I. kötet 627. oldalán. A címen kívül a vers 24 sorából 15 változott meg az átdolgozáskor, úgyhogy az meglehetősen alaposnak mondható. Mármost az eredeti változat és az átdolgozott szöveg létrejötte közt eltelt bő másfél év eleve kizárja, hogy alkotójuk emlékezetében élt volna tovább a vers, amíg aztán végleges formájában megíródott. Még egy Ady-méretű zseni sem képes ilyen memotechnikai bűvészműtatványra, miközben csaknem másfélszáz költeménye született. Az átdolgozás nyomán keletkezett vers egyedül úgy íródhatott meg, hogy Ady kezében volt az eredeti szöveg, legvalószínűbben annak a *Szerda* szerkesztőségébe küldött tisztázatot közvetlenül megelőző fogalmazványa. Bár a költő a folyóirat megszűnésével fölszabadult versét, úgy látszik, nem tartotta olyan jónak, hogy hamarosan másutt tegye közzé, idővel mégis úgy találta, hogy átdolgozás után beilleszthető az oeuvre-jébe, aminthogy *Az Illés szekerén* kötetnek a *Hideg király országában* című ciklusa tartalmazza is.

E versnek sorsa nyomán némileg másképpen kell látnunk, hogyan kezelte Ady a kéziratát, illetve azok fogalmazványát. Ez egyszerűen fényt vet *A mi gyermekünk az Új versek-ből* ismert csonkítatlan szövegének fennmaradási lehetőségére még akkor is, ha — esetleges figyelmetlenség folytán — már a lap nyomdájába került tisztázatot sem volt teljes.

*

A fentiekben az Ady-versek kritikai kiadása második kötetével kapcsolatos ellenvetéseimet fejtettem ki. Nem recenziót írtam, így nem volt módom méltatni a szerkesztő

² PIM A. 294.

³ Személyére és tevékenységére nézve lásd: *Fülep Lajos levelezése*. I. 1904–1919. Bp. 1990. 48., 50.

áldozatos munkáját, amellyel oly nagymértékben szélesítette a költő életművére vonatkozó ismereteink biztos alapjait. Köszönet jár neki ezért mindnyájunktól, és egyúttal várjuk tőle mind a kiadás további kötetét, mindpedig azt a fejlődéstörténeti monográfiát, amely képet ad arról a folyamatról, ahogyan megszületett az „igazi” Ady.